DOI 10.29254/2523-4110-2025-4-179/addition-165-169
УДК 811.161.2*276.6:61

Бєляєва О. М., Білаш С. М., Лисанець Ю. В., Гуцол М. І., Поліщук О. В., Сологор І. М., Гаврильєва К. Г.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ ІЗ КОЛІРНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ АНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У ЛАТИНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ)

Полтавський державний медичний університет (м. Полтава, Україна)

Анотація. *Проаналізовано і згруповано анатомічні терміни з колірним компонентом у латинській, англійській та українській мовах. Показано, що колір, будучи однією з універсальних і найбільш доступних когнітивних ознак, відіграв важливу роль у формуванні професійних систем знань і відповідних термінологій, анатомічної зокрема. Схарактеризовано основні функції досліджуваної групи анатомічних термінів: ідентифікувальну, яка полягає в чіткій і недвозначній диференціації структур, близьких чи споріднених за формою або розташуванням; класифікувальну, що уможливлює групування анатомічних структур за загальними морфологічними ознаками; орієнтувальну, яка формує просторові (топографічні) карти організму, що набуває важливого дидактичного значення; номінативну (термінологічну), яка забезпечує уніфікацію семантичного значення термінів у різних мовах, що надзвичайно важливо для медичного дискурсу, де точність і однозначність відіграють визначальну роль.*

Ключові слова: *анатомічний термін, колірний компонент, порівняльний аналіз, історична традиція, концептоутворювальна роль.*

Abstract. *Anatomical terms with a color component in Latin, English, and Ukrainian have been analyzed and grouped. It has been shown that color, being one of the most universal and accessible cognitive features, has played an important role in the formation of professional knowledge systems and corresponding terminologies, in particular anatomical ones. The main functions of the studied group of anatomical terms are characterized: identification, which consists in a clear and unambiguous differentiation of structures that are close or related in form or location; classification, which allows anatomical structures to be grouped according to common morphological features; orientation, which forms spatial (topographic) maps of the body, which is of great didactic importance; nominative (terminological), which ensures the unification of the semantic meaning of terms in different languages, which is extremely important for medical discourse, where accuracy and unambiguity play a decisive role.*

Key words: *anatomical term, color component, comparative analysis, historical tradition, concept-forming role.*

Зв'язок роботи з плановими науково-дослідними роботами.

Дослідження виконано в рамках ініціативної науково-дослідної роботи кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією «Медичний дискурс як об'єкт комплексного аналізу: лінгвістика, лінгводидактика, міжкультурна комунікація, літературознавство», номер державної реєстрації 0124U001310.

Вступ.

Колірне сприйняття є універсальним способом орієнтації в довкіллі, тому в процесі пізнавальної діяльності людина завжди «присвоювала» певний колір різноманітним об'єктам чи явищам і застосовувала кольори з метою їх сигніфікації. Закономірно, що, будучи однією з найбільш доступних когнітивних ознак, колір відіграв важливу роль у формуванні професійних систем знань і відповідних термінологій [1, 2], а також мовної картини світу певного соціуму [3].

Історичний аналіз формування і розвитку анатомічної термінології свідчить, що колірна традиція сягає Античності. Для тогочасних учених і лікарів, які не мали технічних засобів, візуальні характеристики органів, отримані емпіричним шляхом, колірні характеристики зокрема, слугували засобом фіксації здобутого знання, критерієм його опису та передачі наступникам. Особливу роль у цих процесах відіграв Герофіл – видатний представник Александрійської школи, котрого за правом можна назвати батьком анатомії і який висловив думку, що головний мозок є центром нервової системи. З-поміж іншого він виявив зв'язок між головним мозком і спинним мозком [4]. Саме Герофілу належить опис контрастних кольорових ознак в анатомії, як-от: світлих і темних ділянок головного мозку, а також жовтуватих сполучно-тканинних елементів [4].

Традицію використання кольороназв у медицині було продовжено Галеном (бл. 130 – бл. 200 рр.), який у своїх працях залишив опис забарвлення органів і тканин як природного атрибуту їхньої сутності, хоч і з ідеалістичним підтекстом, зумовленим характером його світосприйняття [5]. Спостереження попередників набули подальшого розвитку в епоху Відродження, яка ознаменувалася появою в XVI ст. революційної (на той час) ілюстрованої анатомії, насамперед пов'язаної з її геніальним реформатором Андреасом Везалієм (1514 – 1564) [6]. Везалій і його учні та послідовники прагнули максимально точно схарактеризувати зовнішній вигляд анатомічного об'єкта, що, з-поміж іншого, вимагало розширення та уточнення кольорових характеристик. У цей період закріпилися, наприклад, базові терміни «substantia alba» і «substantia grisea», які слугували вербальним аналогом візуальної фіксації.

Подальше накопичення анатомічних знань і розвиток термінології, що забезпечує її потреби, а також поступовий перехід до наукової систематизації, продовжили традицію використання термінів із кольо-

ровим компонентом (КК), у яких колір відображав морфологічну характеристику, доступну візуальному сприйняттю під час розтинів. Йдеться про терміни, що репрезентують структури, які мають природне й фізіологічно стале забарвлення, адже призначення термінології полягає в наявності систематичної та послідовної сукупності певних термінів, якою всі люди могли б користуватися для забезпечення однозначного спілкування [7].

Мета дослідження.

Здійснити порівняльний аналіз анатомічних термінів (АТ) із КК у латинській, англійській та українській мовах.

Об'єкт і методи дослідження.

Анатомічні терміни з КК. У дослідженні використано: метод суцільної вибірки, метод компонентного аналізу описовий і порівняльний методи.

Основна частина.

Відбір та аналіз АТ із КК у латинській і англійській мовах було здійснено за Terminologia Anatomica (ТА) [8]. АТ з КК в українській мові відібрані за Міжнародною анатомічною термінологією [9].

У **таблиці 1** представлено латинськомовні АТ з КК, in toto асимільовані англійською мовою – без зміни граматичної оболонки. Усього в ТА зафіксовано 9 таких АТ. В українськомовній анатомічній термінології така ж кількість калькованих АТ з КК.

У **таблиці 2** представлено гібридні англійськомовні АТ та кальковані українськомовні АТ.

Таблиця 1 – Повністю асимільовані англійські та кальковані українські АТ з КК

№	Латинський АТ	Англійський АТ (британський варіант)	Англійський АТ (американський варіант)	Український АТ
1	Ligamenta flava	Ligamenta flava	Ligamenta flava	Жовті зв'язки
2	Linea alba	Linea alba	Linea alba	Біла лінія
3	Corpus rubrum	Corpus rubrum	Corpus rubrum	Червоне тіло
4	Corpus luteum	Corpus luteum	Corpus luteum	Жовте тіло
5	Corpus albicans	Corpus albicans	Corpus albicans	Білясте тіло
6	Indusium griseum	Indusium griseum	Indusium griseum	Сіре покриття
7	Tuber cinereum	Tuber cinereum	Tuber cinereum	Сірий горб
8	Substantia nigra	Substantia nigra	Substantia nigra	Чорна речовина
9	Taenia cinerea	Taenia cinerea	Tenia cinerea// Gray line	Сіра стрічка

Таблиця 2 – Гібридні та кальковані АТ з КК

№	Латинський АТ	Англійський АТ (британський варіант)	Англійський АТ (американський варіант)	Український АТ
1	Adminiculum lineae albae	Posterior attachment of linea alba	Posterior attachment of linea alba	Підпора білої лінії
2	Arteriae tuberis cinerei	Artery of tuber cinereum	Artery of tuber cinereum	Артерії сірого горба
3	Pars compacta substantiae nigrae	Compact part of substantia nigra	Compact part of substantia nigra	Компактна речовина [чорної речовини]
4	Pars lateralis substantiae nigrae	Lateral part of substantia nigra	Lateral part of substantia nigra	Бічна частина [чорної речовини]
5	Pars reticularis substantiae nigrae	Reticular part of substantia nigra	Reticular part of substantia nigra	Сітчаста частина [чорної речовини]

У **таблиці 5** представлено чотири гібридні АТ в англійській мові з базовим латинськими компонентом «tunica albuginea» («білкова оболонка»), де пізньолатинський прикметник «albugineus, a, um» є

Таблиця 3 – Кальковані АТ з КК

№	Латинський АТ	Англійський АТ (британський варіант)	Англійський АТ (американський варіант)	Український АТ
1	Substantia alba [nomen generale]	White matter [general term]	White matter [general term]	Біла речовина [загальний термін]
2	Substantia alba telencephali	White matter of telencephalon	White matter of telencephalon	Біла речовина [кінцевого мозку]
3	Substantia alba diencephali	White matter of diencephalon	White matter of diencephalon	Біла речовина [проміжного мозку]
4	Substantia alba cerebelli	White matter of cerebellum	White matter of cerebellum// White substance of cerebellum	Біла речовина [мозочка]
5	Substantia alba trunci encephali	White matter of brainstem	White matter of brainstem	Біла речовина [стовбура головного мозку]
6	Substantia alba tegmenti mesencephali	White matter	White matter	Біла речовина покриву середнього мозку
7	Substantia alba tegmenti pontis	White matter	White matter	Біла речовина покриву моста
8	Substantia alba medullae oblongatae	White matter	White matter	Біла речовина [довгастого мозку]
9	Substantia alba medullae spinalis	White matter	White matter	Біла речовина [спинного мозку]
10	Laminae albae cerebelli	Medullary lamellae of cerebellum	Medullary lamellae of cerebellum	[Білі пластини мозочка]
11	Commissura alba anterior	Anterior white commissure	Anterior white commissure/ Ventral white commissure	Передня біла спайка
12	Commissura alba posterior	Posterior white commissure	Posterior white commissure/ Dorsal white commissure	Задня біла спайка
13	Ramus communicans albus nervi spinalis	White communicating branch of spinal nerve	White communicating branch of spinal nerve	Біла сполучна лінія спинно-мозкового нерва
14	Pulpa alba splenis	White pulp	White pulp	Біла пульпа

15	Substantia grisea	Grey matter	Gray matter	Сіра речовина
16	Substantia grisea cerebelli	Grey matter of cerebellum	Gray matter of cerebellum/ Gray substance of cerebellum	Сіра речовина мозочка
17	Substantia grisea tegmenti mesencephali	Grey matter of tegmentum of midbrain	Gray matter of tegmentum of midbrain	Сіра речовина покриву середнього мозку
18	Substantia grisea periaquae-ductalis// Substantia grisea centralis mesencephali// Substantia grisea periaque-ductalis	Peri-aqueductal grey substance	Periaqueductal gray substance// Central gray substance of midbrain	Навколо-водопровідна сіра речовина// Центральна сіра речовина [середнього мозку]
19	Substantia grisea tegmenti pontis	Grey matter of pontine tegmentum	Gray matter of pontine tegmentum	Сіра речовина [покриву моста]
20	Substantia grisea centralis pontis	Pontine central grey matter	Pontine central gray matter/ Griseum centrale pontis/ Periaqueductal gray caudal zone	Центральна сіра речовина [моста]
21	Substantia grisea medullae oblongatae	Grey matter of medulla oblongata	Gray matter of medulla oblongata	Сіра речовина довгастого мозку
22	Substantia grisea medullae spinalis// Columnae griseae medullae spinalis	Grey matter of spinal cord// Grey columns of spinal cord	Grey matter of spinal cord// Grey columns of spinal cord	Сіра речовина спинного мозку//Сірі стовпи [спинного мозку]
23	Pontes grisei caudato-lenticulares	Caudatolenticular grey bridges	Caudatolenticular gray bridges/ Transcapular grey bridges	Хвостато-сочевице-подібні сірі мости
24	Commissura grisea anterior	Anterior grey commissure	Anterior gray commissure// Ventral gray commissure	Передня сіра спайка
25	Commissura grisea posterior	Posterior grey commissure	Posterior gray commissure// Dorsal gray commissure	Задня сіра спайка
26	Ramus communicans griseus nervi spinalis	Grey communicating branch of spinal nerve	Gray communicating branch of spinal nerve	Сіра сполучна гілка спинно-мозкового нерва
27	Nucleus ruber	Red nucleus	Red nucleus	Червоне ядро
28	Medulla rubra ossis//Medulla ossium rubra	Red bone marrow	Red bone marrow	Червоний кістковий мозок
29	Pulpa rubra splenis//Pulpa rubra splenica// Pulpa rubra lienalis	Red pulp	Red pulp	Червона пульпа [селезінки]
30	Nucleus caeruleus	Caerulean nucleus	Cerulean nucleus// Locus coeruleus	Блакитне ядро

Таблиця 4 – Складні кальковані АТ з КК, у складі яких зафіксовано латинські корені «rubr-» («червоний») і «caerul-» (блакитний)

№	Латинський АТ	Англійський АТ (британський варіант)	Англійський АТ (американський варіант)	Український АТ
1	Fibrae corticorubrales	Corticorubral fibres	Corticorubral fibers	Кірково-червоноядерні волокна
2	Tegmentum prerubrale// Tegmentum praerubrale	Prerubral tegmentum	Prerubral tegmentum	[Передчервоноядерний покрив]
3	Tractus rubroolivaris// Fibrae rubroolivaris tractus tegmentalis centralis	Rubro-olivary tract// Rubroolivary fibers of central tegmental tract	Rubro-olivary tract// Rubroolivary fibers of central tegmental tract	Червоноядерно-оливний шлях
4	Tractus rubrobulbaris	Rrubronuclear tract	Rrubronuclear tract	Червоноядерно-ядерний шлях
5	Tractus rubronuclearis	Rubrospinal tract	Rubrospinal tract	Червоноядерно-цибулинний шлях
6	Tractus rubrospinalis	Rubrospinal tract	Rubrospinal tract	Червоноядерний спинно-мозковий шлях
7	Tractus caeruleo-spinalis	Caeruleospinal tract	Caeruleospinal tract	Блакитно-спинно-мозковий шлях

опосердковано похідним від латинського прикметника «albus, a, um» («білий») і використовується в анатомічній термінології для позначення щільної волокнистої оболонки, що має характерне біле (білувато-блакитне) забарвлення і виконує захисну функцію для деяких органів, статевих зокрема [10].

Здійснений аналіз (див. **табл. 1-3)** засвідчив, що в сучасній ТА зафіксовано анатомічні терміни з КК, які містять латинські прикметники «albus, a, um» («білий»), «niger, gra, grum» («чорний»), «flavus, a, um» («жовтий, золотаво-жовтий, вогняно-жовтий»), «griseus, a, um» («сірий»), «ruber, bra, brum» («червоний»), «cinereus, a, um» («сірий, попелясто-сі-

Таблиця 5 – Гібридні і кальковані АТ з КК, похідним від латинського прикметника «albus, a, um»

№	Латинський АТ	Англійський АТ (британський варіант)	Англійський АТ (американський варіант)	Український АТ
1	Tunica albuginea ovarii	Tunica albuginea of ovary	Tunica albuginea of ovary	Білкова оболонка яєчника
2	Tunica albuginea testis	Tunica albuginea of testis	Tunica albuginea of testis	Білкова оболонка яєчка
3	Tunica albuginea corporum cavernosorum penis//Tunica albuginea corporis cavernosi penis	Tunica albuginea of corpora cavernosa penis	Tunica albuginea of corpora cavernosa penis	Білкова оболонка печеристих тіл [пеніса]// Білкова оболонка печеристого тіла [пеніса]
4	Tunica albuginea corporis spongiosi penis	Tunica albuginea of corpus spongiosum penis	Tunica albuginea of corpus spongiosum penis	Білкова оболонка губчастого тіла [пеніса]

рий»), «luteus, a, um» («жовтий»), «caeruleus, a, um»/ «coeruleus, a, um» («блакитний, синій»), активний дієприкметник теперішнього часу «albicans, antis» («білуватий») та їхні аналоги в англійській і українській мовах. Водночас, з огляду на таке явище як міжмовна асиметрія термінів [11, 12], латинським термінам із прикметниками «flavus, a, um» («жовтий, золотаво-жовтий, вогняно-жовтий») і «luteus, a, um» («жовтий»), а також «griseus, a, um» («сірий») і «cinereus, a, um» («сірий, попелясто-сірий») відповідають українські терміни з прикметником «жовтий» і «сірий» та англійські з прикметниками «yellow» і «grey» відповідно, без диференціації відтінків жовтого й сірого кольорів, притаманних латинським прикметникам. При цьому базовими термінами топографії нервової системи слугують терміни «substantia alba» і «substantia grisea».

Окрему групу (див. **табл. 4)** утворено 7 термінами, які містять складні прикметники з латинським коренем «rubr-» («червоний»), що відсилає до концепту «nucleus ruber» і «caerul-» (блакитиний), пов'язаний із концептом «nucleus caeruleus».

Виявлено незначні орфографічні відмінності між британськими й американськими варіантами АТ – у британському варіанті виражена тенденція до збереження класичної латинської орфографії, тоді як в американському варіанті наявна тенденція до спрощення.

Колірні означення, які слугували для сигніфікації анатомічних структур шляхом фіксації візуальної ознаки, уможливлюючи виокремлення однорідної групи тканин, розмежування подібних ділянок, сприйняття анатомічних просторів, об'єктів, нині є когнітивним маркером, який забезпечує точність анатомічної терміносистеми, сприяючи формуванню наднаціональної професійної картини світу і уніфікуючи національні. Наявність у ТА термінів з КК зумовлена тим, що в царині нормальної анатомії людини, основне завдання якої полягає у фіксації й описі стабільних, повторюваних і фізіологічно зумовлених характеристик анатомічних структур, колір слугує достатньо надійним макроскопічним орієнтиром. Колір уможливлює візуалізацію особливостей тієї чи іншої анатомічної структури без прив'язування до патологічних змін або варіацій, пов'язаних з індивідуальними відхиленнями від норми. Саме завдяки цьому колірні атрибутиви забезпечують точність, лаконічність та універсальність «мови анатомії» незалежно від її «національності».

На сучасному етапі анатомічним термінам із КК притаманні такі функції: ідентифікувальна – чітка й недвозначна диференціація структур, близьких (споріднених) за формою або розташуванням, наприклад, диференціація білої і сірої речовин у розділі «Нервова система»; класифікувальна – колір – стабільна характеристика, що дає змогу групувати структури за загальними морфологічними ознаками; орієнтувальна – колір уможливлює формування просторової (топографічної) карти організму, тим самим полегшуючи вивчення будови органів і структур; номінативна (термінологічна) – використання латинських кольорів і їх аналогів в інших мовах, англійській та українській зокрема, забезпечує уніфікацію термінів, що надзвичайно важливо для медичного дискурсу, де точність і однозначність відіграють визначальну роль. При цьому кількість термінів із КК у латинській, англійській та українській мовах чітко фіксована.

Висновки.

На сучасному етапі анатомічні терміни з колірним компонентом посідають в Terminologia Anatomica важливе місце, забезпечують історичну спадкоємність знань, а також точність і зрозумілість національних анатомічних термінологій з опорою на наднаціональну латинську анатомічну термінологію, відіграючи концептоутворювальну роль і реалізуючи низку функцій, як-от ідентифікувальну, класифікувальну, орієнтувальну, номінативну (термінологічну).

Література

1. Saponenko KV. Reprezentatsiya kontseptu «kolir» u latynskiy botanichniy nomenklaturi. Materialy V Vseukrayinskoyi studentskoyi naukovo-praktychnoyi onlayn-konferentsiyi Ars sudendi terminologiae medicinali: linhvokulturolohichnyy ta linhvodydaktychnyy aspekty vyvchennya latynskoyi movy ta medychnoyi terminolohiyi; Kharkiv. Kharkiv: KhNMU; 2024 Kvit 18; 2024. s. 86-88. Dostupno: https://repo.knmu.edu.ua/server/ api/core/bitstreams/70445f74-5533-. [in Ukrainian].
2. Polishchuk OV. Reprezentatsiya kontseptu «kolir» v anatomichniy terminolohiyi: strukturno-semantychnyy i slovotvirnyy analizy. Materialy 6-toyi Mizhnarodnoyi studentskoyi naukovoyi konferentsiyi International Medical Students Conference in Poltava (IMEDSCOP) 2025; 2025 Ber 27; Poltava. Poltava: PDMU; 2025. s. 88-89. [in Ukrainian].
3. Kochan I. Koloronazvy v medychniy terminoleksytsi. Linhvistychni studiyi. 2021;42:92-100. DOI: 10.31558/1815-3070.2021.42.8. [in Ukrainian].
4. Bonnard A. Civilisation grecque. Vol. 3. D'Euripide à Alexandre. Lausanne: Ed. Clairefontaine; 1959. 352 p.
5. Multanovskiy MP. Istoriya meditsiny. M.: Gos. izd-vo med. lit-ry; 1961. 347 s.
6. Bieliaieva OM, Bilash SM, Pronina OM, Lysanets YUV, Bilash VP, Havrylieva KH, ta in. Biohrafichnyy metod yak zasib formuvannya profesiynoyi osobystosti ta profesiynoyi identychnosti maybutnoho likarya (na prykladi intehratsiyi vyvchennya anatomiyi lyudyny ta

dystsyplin tsyklu inshomovnoyi pidhotovky). Vistnyk problem biolohiyi i medytsyny. 2023;1(168):224-232. DOI: 10.29254/2077-4214-2023-1-168-224-232. [in Ukrainian].
7. Waschke J. Terminologia anatomica: evolution but not revolution. Anatomical Science International. 2024;99(4):357-360. DOI: 10.1007/s12565-024-00760-y.
8. FIPAT. Terminologia Anatomica. 2nd ed. International Federation of Associations of Anatomists: FIPAT.library.dal.ca.; 2019.
9. Cherkasov V, redactor. Anatomichna terminolohiya (latynski, ukrayinski, rosiyski ta anhliyski ekvivalenty. Vinnytsya: Nova knyha; 2010. 360 s. [in Ukrainian].
10. Rigicon. Tunica albuginea. Rigicon; Available from: .
11. Bieliaieva O, Lysanets Yu. Language Horizons: Perspective and Challenges of Translation and Language Teaching in Ukraine. Granada: Editorial Comares; 2025. Chapter, Interlingual asymmetry of terms as a translation and linguodidactic problem (based on Ukrainian and Latin anatomical terms); p. 129-154.
12. Bieliaieva O, Lysanets Yu. Solohor I, Znamenska I, Honcharova Ye, et al. On the specificity of translation and interlingual correspondence of anatomical terms and nomenclature names (based on the Latin, Ukrainian and Russian languages). Processing of the 1st International Eurasian Conferences on Educational and Social Studies; 2021; Istambul. Istambul: IECES; 2021. p. 151–152.